

**ІСТОРИОГРАФІЯ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ:
ВНЕСОК І. БІЛОДИДА В СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ПСИХОЛІНГВІСТИКИ В ТОТАЛІТАРНИЙ ПЕРІОД ЇЇ РОЗВИТКУ**

***Т. А. Космеда, доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)***

e-mail: tkosmeda@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Ідентифікатор Scopus-Author: 5721866087

***В. А. Папіш, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови,
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна)***

e-mail: vitalija.papish@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57782623900

Анотація. Статтю присвячено осмисленню наукової спадщини Івана Білодіда в контексті формування української психолінгвістики в умовах тоталітарного суспільства. Презентовано ключові теоретичні положення вченого щодо психологічних основ індивідуального мовлення, типів мовної особистості та психічних механізмів мовленнєвої діяльності. Новизна статті полягає в актуалізації малодосліджених психолінгвістичних ідей І. Білодіда, зокрема в аналізі таких ключових проблем, як зв'язок мовлення з темпераментом і типами нервової діяльності; сильний (логіко-інтелектуальний, неврівноважений) і слабкий типи мовлення в усній і писемній сферах вираження; механізми асоціативного мислення. Особливу увагу приділено окресленню дослідником поняття «мовна особистість» і визначенню її рівнів та ознак. У висновках наголошено, що І. Білодід у 70-их роках ХХ ст. мав прогресивні погляди, які випереджали час, сповідував засади антропоцентризму, функціоналізму й експансіонізму, стояв біля джерел зародження асоціативної психолінгвістики, закладаючи підґрунтя для подальшого розвитку цього напрямку в національній науковій традиції. Стаття спростовує поширене в науковому дискурсі твердження про відсутність розвитку психолінгвістичної думки в українському мовознавстві в тоталітарну добу. Перспектива дослідження зумовлена необхідністю презентації цілісної картини історії розвитку психолінгвістики в Україні.

Ключові слова: асоціативне мислення; Іван Білодід; індивідуальне мовлення, психолінгвістика; типи мовлення.

Здорове мовлення – відображення здорової психіки

Іван Білодід

Актуальність. Історія поступу української психолінгвістики на сьогодні не досліджена, але вона розвивалася в силовому полі тоталітарного суспільства й продовжує свій поступ у посттоталітарну добу – період української державності. Досягнення української психолінгвістики тривалий час замовчували, тому є нагальна необхідність ліквідувати цю прогалину українського мовознавства, що мотивує *актуальність* пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику становлення і розвитку української психолінгвістики на сьогодні висвітлено в низці праць, що стосуються (1) загальних питань поступу цієї науки в тоталітарний та посттоталітарний періоди [див.: 8], (2) аналізу наукового доробку українських класиків, зокрема О. Потебні [5], Д. Овсянико-Куликовського [3], І. Огієнка [6], Ю. Шевельова [7], які відіграли важливу

роль у розвитку вітчизняної психолінгвістики, (3) характеристики наукових осередків психолінгвістики в Україні [4].

Мета наукової студії – презентувати внесок Івана Білодіда як представника київської наукової школи в розвиток українського психолінгвістики.

Матеріали й методи дослідження. Джерельна база дослідження – фрагмент монографії, підготовлений І. Білодідом, «Психологічні основи індивідуального мовлення» (1972) [1]. Матеріал дослідження – понад 50 виокремлених контекстів, що презентують концепцію І. Білодіда щодо тлумачення психологічних основ індивідуального мовлення та відповідних типів мовної особистості з виокремленням характерних ознак.

Для викладу матеріалу актуалізуємо традиційні *загальнонаукові методи*, насамперед описовий – для загальної характеристики об'єкта і предмета дослідження; аналіз і синтез – для деталізації та узагальнення результатів; а також *спеціальні лінгвістичні методи*: контент- та інтент-аналіз – для висвітлення природи досліджуваного матеріалу, дискурс-аналіз – із метою встановлення визначальних ознак наукового тексту, контекстуально-інтерпретаційний аналіз залучаємо для виокремлення ключових положень розглядуваного наукового тексту та їх характеристики.

Виклад основного матеріалу. Дослідження І. Білодіда зреалізоване в період розквіту радянського тоталітарного режиму, але вчений намагається об'єктивно викласти деякі постулати психолінгвістики. Показовим є таке твердження дослідника: «Мова є засобом розвитку людського мозку як органу психічної діяльності, її найвищої форми – мислення. Без словесних образів, асоціацій, без певного “мовного” виховання і функціонального тренування розвиток мозку неможливий. Отже, мовне виховання, уся система мовного збагачення людини, починаючи з дитячих років, є одночасно й процесом розумового її вдосконалення, формування її діяльності й поведінки» [1, с. 43]. Зазначений постулат дослідник розгортає в розглядуваній праці [2].

Науковець пропонує визначення психолінгвістики як науки, наголошуючи, що «психолінгвістика як теорія мовної діяльності людини є вивчення, пізнання самого психічного механізму мовлення, тобто зв'язку мовлення з психікою. Людська психіка і є тим середовищем, де мовлення (силует слова, слово, словесний образ, асоціація, конкретне, абстрактне значення) народжується і пов'язується з мисленням. Органічний зв'язок мовлення з мисленням, як відображенням реальної дійсності, закладений у механізмі психіки як функції мозку» [2, с. 91].

І. Білодід розмірковує про поняття мовної особистості, яку розглядає, (1) як осередок соціально-мовних форм і норм колективу, (2) як фокус схрещення і зміщення різних соціально мовних категорій, <...> відображення норм мовної свідомості [див.: 2, с. 92]. Для з'ясування сутності поняття *мовна особистість* дослідник пропонує розглянути *вчення про темперамент*, що «характеризує людей за динамікою психічної діяльності, психічної настроєності та ін.» [там само]. Він переконаний, що «темперамент людини, накладаючи свій відбиток на всі її психічні процеси, має своє відображення і в її мовленні» [там само]. На той час така ідея була абсолютно новаторською, як новим було й твердження про принцип міждисциплінарності в науковій діяльності мовознавців: «Новий зміст, значення відтінки слова, що виникають залежно від змін дійсності, повинні фіксувати і філологи, і філософи, і соціологи» [2, с. 99], експланаторність лінгвістики: «З усіх суспільних наук лінгвістика, безсумнівно, є найрозвиненішою як за своєю теоретичною структурою, так і за точністю своїх результатів; крім того, вона встановила з іншими дисциплінами стосунки, що становлять великий інтерес» [2, с. 111].

І. Білодід уважає за необхідне розглянути ознаки категорії *індивідуальне мовлення* як соціально й біологічно зумовленої системи «знакових психічних конфігурацій», які лінгвоперсона актуалізує для реалізації її мовомислення, моделювання різних форм спілкування.

Дослідник звертається до вчення Гіппократа про 4 типи темпераменту – сангвінічний, флегматичний, холеричний і меланхолічний, яке набуло популярності й

розвитку в концепції І. Павлова. І. Білодід погоджується, що чотири зазначені вище типи вищої нервової діяльності, «особливо різкі, що впадають у вічі», але насправді, урахувуючи можливі коливання основних властивостей нервової системи й можливих комбінацій цих коливань, типи нервової діяльності презентують двадцять чотири варіанти.

Як було прийнято в силовому тоталітарному радянському суспільстві, український учений змушений був спиратися на погляди російських радянських учених щодо визначення особливостей психічних механізмів мовлення, хоча дослідник залучив і досягнення зарубіжних психологів і фізіологів у зазначеній царині.

Учений виокремлює такі постулати своєї психолінгвістичної концепції:

1. Мова як основа другої сигнальної системи змінює сприйняття довкілля, формує нові види пам'яті, створює нові форми мислення; зовнішнє і внутрішнє мовлення стає основою регуляції людської поведінки.

2. За станом мовної активності учений пропонує виокремити *два основні типи мовної особистості*: (а) *сильний*, або *урівноважений*, для якого характерне активне володіння мовою, і (б) *слабкий, інертний або гальмівний*. Важливо, що ці два типи мають свою специфіку вияву в усній і писемній формах мовлення, тобто це, по-перше, володіння однаковою мірою усним і писемним мовленням, по-друге, усним вільно, а писемним гірше, по-третє, писемним вільно, а усним гірше [див.: 2, с. 94].

3. І. Білодід актуалізує поняття *асоціативної лінгвістики*, наголошуючи, що для визначення різних типів і різновидів мовлення особливе значення має рівень розвиненості асоціативної системи мовця, насамперед двох її типів: (а) *асоціацій словниково-семантичних* (запас слів) і (б) *асоціацій синтаксичних* (здатність добирати словосполучення, конструкції, речення). Наведено міркування про *мовно-психічний механізм асоціацій*, що узвичаєні в практиці відповідного мовного колективу. Учений наголошує, що «багатство системи асоціацій певної національної мови, певної культури народу зумовлюється всім суспільним і інтимним життям мовця: адже кожна мовна особистість більшою чи меншою мірою володіє асоціаціями побутовими, загальнокультурними, професійними, науковими, різного роду ремінісценціями (історія, лінгвістика, мистецтво, міфологія і под.)» [2, с. 95]. Зазначені думки І. Білодіда є сучасними: ідеться про національну лінгвоперсону і її національне мовомислення. Діапазон асоціацій, уявлення людини, як наголошує дослідник, може бути ширшим чи вузьким, що однозначно вимірюються такими чинниками: (а) рівнем освіти, (б) особливостями виховання, (в) культурою; (г) активністю і цілеспрямованістю їх використання. Науковець окреслює «риси психічного механізму мовлення, тобто діяльності мозку, зокрема пам'яті чи функції вищої нервової діяльності людини» [2, с. 95]. Асоціації він розглядає як базу знань лінгвоперсони, основу головного наукового принципу – каузальності (причинності). Висловлено важливу думку, що такий різновид асоціацій більш важливий, ніж умовні рефлексі, тобто сигнальний зв'язок.

4. Учений стверджує, що саме слово впливає на весь механізм вищої нервової діяльності людини. Спираючись на погляди американського мовознавця В. Інґве, він наголошує, що «частина символів граматичних конструкцій і слів зберігається в безпосередній, оперативній пам'яті людини і що в граматиках усіх мов наявні спеціальні способи обмеження обсягу пам'яті, потрібної для синтезу речень, і засоби “збереження глибини”» [2, с. 95].

5. Дослідник формулює постулат про те, що **«активний тип мовлення в його ідеальній формі має велике значення у всій життєдіяльності індивідуума** – у побуті, праці, суспільній поведінці, у вихованні підростаючих поколінь. Він передбачає безперешкодну, без рис гальмування, динаміку процесу постановки мовлення в психіці (урівноважену, нормально збуджувану), коли пам'ять в належному темпі “подає” слово, речення, асоціацію у відповідь на зовнішнє чи внутрішнє рефлексорне подразнення, збудження, сприйняття» [2, с. 95]. Якість, сила й ефективність індивідуального мовлення

досягається низкою чинників: вихованням, волею, освітою. Учений водночас застерігає: не можна не враховувати в цьому разі «хворобливі явища, зокрема в психіці, які призводять і до розладу мовлення» [там само]. Хоч активний тип мовлення багатоманітний, але, як уважає І. Білодід, у ньому можна виокремити два основні підтипи: **(а) урівноважений, логіко-інтелектуальний** та **(б) неурівноважений**.

6. Для урівноваженого типу характерні такі ознаки: насиченість інформацією, аргументованість речення і його частин, логіка викладу. Такий стиль чи манеру мовлення можна кваліфікувати як строгий виклад, здійснений у фокусі ділового, публіцистичного, наукового типу мовлення, що виявляється в таких жанрових різновидах, як доповідь, лекція, виступ, промова, інструктаж, дидактична розмова, розповідь, ділова розмова та ін. «Коли на цю тканину мовлення накладається ще певна інтерпретація оздобленості, естетичних засобів, створюється мистецтво красномовства, ораторського стилю. У практиці мовлення відоме красномовство професійне, тобто набуте певною виучкою (відповідною освітою, практикою), а також природне, породжене обдарованістю, чутливістю до влучного слова, певною усною практикою. Це народне красномовство звучить в устах оповідувачів, казкарів, а також у звичайних розповідях, діалогах і полілогах на побутові, соціальні, виробничі теми. Здавна відоме в історії фольклору, воно відображене і в літературі. Важливим компонентом красномовства є поєднання інформативності, ідейності, логіки мовлення з його цілеспрямованістю і тактовою емоційністю (загальна експресія, динаміка, сила і тон голосу, варіювання ними, жест, рухи, міміка)» [2, с. 96]. Дослідник актуалізує поняття *витриманий емоційний супровід* і вважає, що це супровід, спроектований на логіко-інтелектуальне висловлювання; він дає змогу активно засвоювати думки. Його можна вважати дієвим засобом впливу на людину. Логіко-інтелектуальний підтип активного мовлення може попередньо програмувати висловлювання. Висловлені ідеї, на думку вченого, видозмінюють формулу взаємозв'язку між учасниками комунікації: модель «*письменник, оповідач – читач, слухач*» набуває форми «*суб'єкт інформації – рецептор*», а вислів «*відповідайте “так” чи “ні”*» – висловом: «*необхідно вирішити бінарну альтернативу*»; «твердження про те, що поет завжди має відгук, розуміння у “свого” читача замінюється формулою: “оптимальна цінність художньої інформації відповідає близькості тезаурусу поета”» [2, с. 98]. Дослідник актуалізує методологічні засади античної поетики: «високість змісту не може бути передана нікчемними словами. Сприймання нових наукових даних, важливої інформації потрібно забезпечити такими мовними засобами, які відповідають часові, сучасним вимогам суспільного життя, правдиво відображають дійсність» [2, с. 98]. Постулати вченого можна розглядати й у світлі сучасної теорії лінгвістики брехні, що спроектована на вивчення неправдивого тоталітарного дискурсу, І. Білодід був переконаний, що *слово, яке неправдиво відображає дійсність, може викривити, спотворити дійсність та її сприйняття*. Логіко-інтелектуальне мовлення передбачає відмову від словесних штампів, потребує вміння дотримуватися певного темпу мовлення, вироблення чіткої дикції, правильної вимови. Це мовлення не повинно містити ознак «гри на публіку», у ньому немає місця «жонглюванню висловами-вульгарностями», підробленню під простака та ін.

7. Другий підтип активного мовлення – *неурівноважений*. Він має, зрозуміло, свої ознаки, що «виявляються насамперед у невідповідності співвідношення зовнішньої мовної активності із змістом, інформативністю і логікою висловлення. Спостерігається, що в деяких мовців цього типу мовлення йде без гальмування, без напруження, з більшою чи меншою експресією, навіть бурхливо, в нього вкладається чимало енергії, але зміст повідомлення або набагато бідніший, ніж зовнішнє мовне оформлення, або зовсім примітивний» [2, с. 102]. Для цього типу мовлення, крім того, характерно таке: недотримання логічної лінії розмови чи розповіді, відхід від теми, що вносить сумбур у мовлення, відсутнє нормативне й доцільне асоціативне мовомислення, хоча, як уважає І. Білодід, іноді можна простежити маніпулювання слухачами: відвернення їхньої уваги

від гострого питання. Цьому підтипу активного мовлення притаманне також демагогічне, розв'язне мовлення, «що може свідчити про відхилення в психічному механізмі мовлення, зокрема про наявність певної патології, спричиненої відсутністю реалістичної самооцінки чи оцінки ситуацій, фактів, явищ» [2, с. 103]. І. Білодід наголошує, що для розглядуваного типу мовлення характерне й прагнення за потреби моделювати *діалоги в монолозі*, «коли оратор чи доповідач повідомляє про певну ситуацію, переказуючи свої репліки і репліки-відповіді партнера, чию характеристику він і дає через ті “відповіді”. Характер цієї “конструкції” полягає в тому, що репліки автора завжди “тонкі”, “розумні”, а відповіді партнера – безглузді, невдалі (“самі бачите, що то за чоловік”). Таким діалогом прагнуть показати, як у вміло розставлені “запитання-сільця” безпорадно потрапляє “недолугий” партнер <...> Однак насправді такі “конструкції” виявляють насамперед, м'яко кажучи, наївність самого оповідача» [2, с. 103]. Важливою ознакою *неврівноваженого типу мовлення* є також афективна емоційність (часто безладна), що виявляється в голосі, жестах, рухах, міміці. Зазначене викликає «відворотне чи гумористичне враження, затьмарює думку. Виховання стриманості емоційного супроводу висловлення, мовлення взагалі є одним із важливих завдань» [2, с. 103]. І. Білодід розмірковує і про такі риси *неврівноваженого типу мовлення*, як бундючність і пихатість (фальшива помпезність), «коли убогу, нікчемну думку чи взагалі її відсутність намагаються приховати за словесним штампом, алілуйщиною, удаваною багатозначністю, намаганням привернути увагу до своєї особи <...> елементарні істини, примітивний зміст надолужуються тут позою, словесним фальшивим оперенням. Звичайно, в кваліфікованому середовищі це викликає іронію й осуд» [2, с. 103]. *Неврівноважений тип мовлення* кваліфіковано як *інертний*, що також має свої специфічні різновиди з широким діапазоном ознак. Власне інертність полягає в «несловоохочості», «мовчазності, скупості на слова». І. Білодід переконаний, що «свідома і цілеспрямована актуалізація такого мовлення свідчить <...> про певну особливість темпераменту» [2, с. 103]. Різновидом інертного мовлення вважають і мовлення *гальмівне, сповільнене*. Учений виокремлює ознаки такого мовлення – це, зокрема, нерозуміння вживаних слів, перекручення їхніх форм чи відповідних реченнєвих конструкцій; у мовця виникає страх щодо висловлювання своїх думок. Зазначене можна пояснити насамперед низьким рівнем освіченості, зокрема слабким оволодінням мовленням, тобто мовною і комунікативною компетенцією, хоча цього терміна в часи І. Білодіда ще не існувало. Дослідник наводить свої спостереження щодо прикладів мовного гальмування: ідеться про монолог, «під час якого оповідач, оратор користується лише половинками, уламками речень, доповнюючи нестачу жестикуляцією і мімікою» [2, с. 105]. Крім того, гальмування може бути пов'язане із зупинками, перебиванням і заміною слів, частими повторами, різними жестами, тобто всім тим супроводом мовлення (як і при його позитивних зразках), що його вивчає паралінгвістика (міміка, жест, поведінка при мовленні). *Активність і гальмівність* виявляє себе і під час реалізації *писемної чи усної форм мовлення*. Наголошено на факті, що деякі мовці, які досконало володіють усним мовленням, не можуть таке вміння реалізувати під час моделювання писемного мовлення в межах відповідного тексту, демонструючи належне його логіко-інтелектуальне наповнення відповідно до естетичних вимог. І навпаки: мовець, який зарекомендував себе писемними творами як майстер слова, талановитий письменник, блискучий стиліст, під час усного мовомислення «постає зовсім іншою людиною не лише внутрішньо, але навіть і зовні, тобто безпорадною, розгубленою у володінні словом, жестом» [2, с. 105]. Дослідник звертається до опису психічного механізму цього явища: «...активність, негальмівність, збуджуваність усного мовлення тут сформувалася саме з дитячих літ і переважено в усному мовленні, коли в цьому значну чи велику допоміжну роль відіграють наявність співбесідника, зовнішні засоби контактування (реагування співбесідників, слухачів, участь у діалогах, загальних розмовах та ін.). Отже, органи мовлення тут тренуються самою природною суспільно-мовною практикою, розвивається і пов'язана з цим мовнорушійна система психіки» [2,

с. 105]. У деяких мовців виникає певний «розрив» із писемним мовленням: писемне мовлення для них є складною формою викладу своїх думок. «Психічний механізм писемного мовлення пов'язаний переважно з так званим “внутрішнім” мовленням, з нахилом до абстрагування і з контактуванням, збуджуванням переважно асоціативного типу. Він формується (також з раннього віку) переважно писемною мовною практикою і стає рисою мовно-психічного механізму як функції вищої нервової діяльності людини, особливістю її мислення, настроєності мозку як органу мислення» [2, с. 106]. Науковець висновкує, що писемне мовлення порівняно з усним презентує максимально розгорнуту і складну в синтаксисі форму мовлення, за якої нам треба вживати для висловлення кожної окремої думки набагато більше слів, ніж в усному. «Перевага, образно кажучи, усного чи писемного контактування мовця у всій системі його мовного виховання з дитячих літ накладає свій відбиток і на вироблення особливостей психічних механізмів мовлення» [2, с. 106]. Висловлено слушну думку, що «писемне мовлення – не фізична модель усного, – це два типи мовлення, що мають свої механізми у психіці (якби йшлося про єдину модель, то всі хороші мовці добре і писали б, що, як відомо, часто не збігається)» [там само]. Зрозуміло, що існує «мовнорушійний код переходу з усного мовлення на писемне. Виробляються різні механізми думання» [2, с. 109].

8. Привертає увагу й думка щодо важливості аналізу *невідредагованого мовлення*. Такий аналіз може розкрити характер мовця, спосіб його мовомислення, вияв емоційності, однак зазначене можна спроектувати лише на певний момент, а не на мовленнєву діяльність загалом. «Багатоманітність форм мовлення, його нюансів і специфіки пов'язані з багатоманітністю його призначення, функціонування у різних сферах побуту, в сім'ї, вихованні, у всьому комплексі життєдіяльності людини» [2, с. 110].

9. Дослідник моделює *образ ідеального, або зразкового мовця*: ним є лінгвоперсона, яка з однаковою досконалістю володіє і усною, і писемною формами мовлення, що досягається системою мовного виховання [див.: 2, с. 108]. Таким є вердикт ученого.

Висновки й перспектива дослідження. І. Білодід у 70-ті роки ХХ ст. сповідував сучасні методологічні лінгвістичні принципи, як-от: *експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм, експланаторність*. Незважаючи на те, що він працював у силовому полі тоталітарного режиму, його погляди були прогресивними, ілюстрацією цього є зацікавлення проблемами психолінгвістики.

Увагу вченого привернула ідея про те, що під час виокремлення типів людського мовлення не можна не враховувати вчення про темпераменти, яке характеризує людей за динамікою їхньої психічної діяльності. На основі вчення про типи вивчення нервової діяльності всю багатоманітність мовлення за станом мовної активності його носіїв він поділяє на два основні типи: (1) сильний, що демонструє активне володіння мовою і презентує два різновиди: (а) логіко-інтелектуальний та (б) неврівноважений, і (2) слабкий, інертний, із гальмівним різновидом. Наведено роздуми, як ці типи мовлення виявляються в усній і писемній сферах вираження. Констатовано, що, хоча психічні механізми писемного й усного типів мовлення між собою пов'язані, але кожен із них відрізняється певною автономністю виявлення. Актуалізовано ідею про існування відповідного коду для переходу з усного мовлення на писемне. Водночас вироблено різні механізми думання.

І. Білодід первинно окреслив поняття *мовна особистість*, чи *лінгвоперсона*, виявивши відповідні рівні мовної і комунікативної компетенцій, навів перелік ознак сильної і слабкої мовної особистості, тим самим заклавши основи теорії лінгвоперсонології, хоча про це у вітчизняному мовознавстві забуто.

Привертають увагу роздуми вченого про необхідність вивчення *нередагованого мовлення* і вказівка на важливість подібних досліджень та їхнє об'єктивне значення для мовознавства. І. Білодід одним із перших акцентував на важливості дослідження *асоціативного мислення*: він стояв біля початків асоціативного напрямку в психолінгвістиці.

Перспектива цього дослідження полягає в необхідності презентації цілісної картини історії розвитку психолінгвістики в Україні.

Список використаної літератури

1. Білодід І. К. Мова і суспільний прогрес. *Філософська думка*. 1970. № 1. С. 42–53.
2. Білодід І. К. Психологічні основи індивідуального мовлення. *Філософські питання мовознавства* / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка. 1972. С. 91–111.
3. Папіш В. Ідеї Дмитра Овсянико-Куликовського в контексті становлення української психолінгвістики. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць / гол. ред. Л. В. Шитик. Черкаси, 2024. Вип. 36. С.151–157. URL : <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/379> (дата звернення: 15.04.2025).
4. Папіш В. Львівський науковий психолінгвістичний осередок: аспектуальна історіографія. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2024. Вип. 18. С. 221–238. URL : <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinolos/article/view/4409> (дата звернення: 10.04.2025).
5. Папіш В. А. Українська психолінгвістика: ідеї Олександра Потебні. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 60 (до 100-річчя від дня народж. С. І. Дорошенка). С. 325–338. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/15162> (дата звернення: 12.04.2025).
6. Папіш В. А. Українське зарубіжжя: популяризація психолінгвістичних знань у працях Івана Огієнка та на сторінках часопису «Рідна мова». *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 61. С. 208–221. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/16137> (дата звернення: 12.04.2025).
7. Папіш В. А. Юрій Шевельов: психолінгвістичний ракурс у проєкції на життя вченого та його наукову діяльність. *Україністика в Угорщині та поза її межами*: матеріали міжнародної наукової конференції / ред. Е. Балла, В. Штефуца, Є. Барань, А. Певсе (Ніредьгаза, 12–13 жовтня 2023). Ніредьгаза–Ужгород : РІК-У, 2024. С. 133–138.
8. Kosmeda T., Papish V. Psycholinguistics in Ukraine – From emerging ideas of the late 19th century to its birth and development during totalitarian and post-totalitarian era. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2025. Vol. 12. № 1. С. 47–75.

References

1. Bilodid, I. K. (1970). Mova i suspil'nyi progres [Language and social progress]. In: *Filosofs'ka dumka*, (1), 42–53 (in Ukr.).
2. Bilodid, I. K. (1972). Psykholohichni osnovy indyvidual'noho movlennia [Psychological foundations of individual speech]. In: V. M. Rusanivs'kyi (Ed.). *Filosofs'ki pytannia movoznavstva*. Kyiv: Naukova dumka, 91–111 (in Ukr.).
3. Papish, V. (2024). Idei Dmytra Ovsianyko-Kulykovskoho v konteksti stanovlennia ukrains'koi psykholinhvistyky [The ideas of Dmytro Ovsianyko-Kulikovsky in the context of the Ukrainian psycholinguistics formation]. In: *Movoznavchyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*, (36), 151–157. Available at: <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/379> (in Ukr.).
4. Papish, V. (2024). L'vivs'kyi naukovyi psykholinhvistychnyi osередok: aspek-tual'na istoriohrafia [Lviv psycholinguistic research centre: Aspectual historiography]. In: *Teoriia i praktyka vykladannia ukrains'koi movy yak inozemnoi*, (18), 221–238. Available at: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinolos/article/view/4409> (in Ukr.).
5. Papish, V. A. (2024). Ukrains'ka psykholinhvistyka: ideї Oleksandra Potebni [Ukrainian psycholinguistics: The ideas of Oleksandr Potebni]. *Linhvistychni doslidzhennia*: zbirnyk naukovykh prats, (60), 325–338. Available at: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/15162> (in Ukr.).
6. Papish, V. A. (2024). Ukrains'ke zarubizhzhia: popularizatsiia psykholinhvistychnykh znan' u pratsiakh Ivana Ohienka ta na storinkakh chasopysu "Ridna mova" [Ukrainian diaspora: Dissemination of psycholinguistic knowledge in the studies of Ivan Ohienko and in the journal "Ridna mova"]. In: *Linhvistychni doslidzhennia*: zbirnyk naukovykh prats, (61), 208–221. Available at: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/16137> (in Ukr.).
7. Papish, V. A. (2024). Yurii Shevel'ov: psykholinhvistychnyi rakurs u proiektzii na zhyttia vchenoho ta ioho naukovu diial'nist' [Yurii Sheveliov: A psycholinguistic perspective on the scholar's life and scientific work]. In: *Ukrainistyka v Uhorshchyni ta poza yii mezhamy*: Materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii (Nyiregyhaza, October 12–13, 2023). Nyiregyháza–Uzhhorod: RIK-U, 133–138 (in Ukr.).
8. Kosmeda, T. & Papish, V. (2025). Psycholinguistics in Ukraine – From emerging ideas of the late 19th century to its birth and development during totalitarian and post-totalitarian era. In: *East European Journal of Psycholinguistics*, 12(1), 47–75 (in Eng.).

HISTORIOGRAPHY OF PSYCHOLINGUISTICS: CONTRIBUTION OF I. BILODID TO THE FORMATION OF UKRAINIAN PSYCHOLINGUISTICS DURING ITS DEVELOPMENT

IN THE TOTALITARIAN PERIOD

Tetiana Kosmeda, Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Romance and German Philology and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

e-mail: tkosmeda@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Scopus-Author identifier: 57218660867

Vitaliia Papish, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)

e-mail: vitalija.papish@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Scopus-Author identifier: 57782623900

Abstract. Introduction: The article focuses on understanding the scientific heritage of Ivan Bilodid in the context of the Ukrainian psycholinguistics formation under the conditions of a totalitarian society. Some psycholinguistic ideas of the scholar remained undervalued, so they should be given due attention.

Purpose: To present the contribution of Ivan Bilodid as a representative of the Kyiv scientific school to the development of Ukrainian psycholinguistics.

Results: The article deals with the analysis of Ivan Bilodid's psycholinguistic concept, who considers psycholinguistics as the science of a mental mechanism of speech, which is closely related to the psyche and thinking of a person. The author substantiates the concept of linguistic personality as the integration of sociolinguistic norms and individual mental characteristics, in particular temperament, which affects speech behaviour. The emphasis is on an interdisciplinary approach to the study of language, as well as on the differentiation of linguistic personality types by the level of a linguistic activity. Chief focus is on the role of the speaker's associative thinking, which includes lexical semantic and syntactic associations, in the formation of individual speech. I. Bilodid's concept remains relevant for modern studies of the national linguistic personality and its speech activity.

Originality. The scientific novelty of the article consists in the actualization of the little-studied psycholinguistic ideas of I. Bilodid, in particular in the analysis of such key problems as the connection of speech with temperament and types of nervous activity; strong (logical intellectual, unbalanced) and weak types of speech in the oral and written spheres of expression; the mechanism of associative thinking.

Conclusions and specific suggestions of the authors. It has been proven that in the 1970s I. Bilodid had progressive views that were ahead of his time, espoused the principles of anthropocentrism, functionalism, and expansionism, and stood at the origins of the linguistic personality and associative linguistics theory, laying the foundation for the further development of these areas in the national scientific tradition. The article refutes the widespread notion in scientific discourse about the lack of development of psycholinguistic thought within Ukrainian linguistics in the totalitarian era. The perspective of the study is determined by the need to present a holistic picture of the history of psycholinguistics development in Ukraine.

Key words: associative thinking, Ivan Bilodid, individual speech, psycholinguistics, speech types.

Надійшла до редакції: 27.04.2025

Прийнято до друку: 10.06.2025